

de republiek in de balie

op maandag 3 oktober

-teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstelling van
'de republiek' in de balie op maandag 3 oktober 2022.
(20.30 uur tot ±22.20 uur)

de eerste republiek op maandag drie oktober tweeduizendtweentwintig om half negen in de balie.

maandag 3 oktober.

was wederom republiek in de salon van de balie.

waren best wat mensen aanwezig, meer dan de vorige keer.

eerst gedineerd in de driekoningenstraat; traditionele en vega-gehaktballen, pasta, tomatensaus, slaatje vooraf, geen vies toetje; zoveel gekookt, dat er niet teveel zou overblijven.

daarna het volkswagenbusje ingeladen met zo min mogelijk spullen.

'laten we zo min mogelijk meenemen'.

de salon inrichten met zo min mogelijk.

dit keer geen schoolkaart van noordholland als achtergrond.

drie spots, één contra, één cour, één jardin.

drie chinese stoelen.

chinese tafel.

boeken, scripts, teksten, kopieën, pads.

dit keer geen twee ronde tafeltjes om de glazen, de wijn en het water op te zetten, maar een driekantige stoel als tafeltje.

drie microfoons, nu om te versterken en om op te nemen voor een eventuele podcast.

om half negen beginnen jo en mat aan hun niet-voorbereide dialoog.

'heb de avond als een klassieke republiekavond onthouden'.

jan joris lamers

derk walters

interview met yuval noah harari

de mens is er eigenhandig voor verantwoordelijk dat de aarde opwarmt. met dat wapenfeit is onze soort niet de meest voor de hand liggende hoofdpersoon tijdens een kinderboekenweek (5 tot en met 16 oktober) met als thema 'gi-ga-groen'. maar kijk, tussen de titels over

kreken, palmen en reptielen prijkt toch echt het boek hoe wij het machtigste dier op aarde werden, van de israelische bestsellerauteur (voor volwassenen) Yuval Noah Harari.

en dat is helemaal niet zo onlogisch, zegt Harari, bekend van boeken als *Sapiens* en *Homo Deus*, tijdens een gesprek in Amsterdam.

‘Voor sommige mensen zal het als een schok komen, maar de mens is een dier. In Israël worden er altijd mensen boos als ik dat zeg. Het is er bijna taboe. Een groot percentage van de mensen accepteert het niet, of alleen in theorie. Maar om te begrijpen hoe ons liefdesleven of onze politiek werkt, zul je toch echt de mens als diersoort moeten bestuderen, in samenhang met andere dieren.’ Ook menselijke angsten zijn uit het dierenrijk afkomstig, zegt Harari. Een mensenkind dat haar moeder kwijtraakt is bang, net als een stekelvarken- of giraffenkind. Achter die angst zit een evolutionair gegeven: een verloren babystekelvarkentje overleeft niet in het wild. De mens heeft dus baat bij verlatingsangst, om te overleven. Of neem het monster onder je bed. Ook dat, zegt Harari, is een ‘herinnering van miljoenen jaren geleden, van het moment dat er een leeuw aankomt om je op te eten’.

Datzelfde fenomeen zie je bij de menselijke reactie op terroristische aanslagen, zegt Harari. ‘Wij reageren daar veel heftiger op dan op langzaam gevaar, zoals klimaatverandering. Terroristen herkennen we als een fundamenteel gevaar, zoals ook andere sociale dieren zulke gevaren herkennen. Maar geen enkel dier heeft zo’n effect op het klimaat als de mens de afgelopen paar honderd jaar. De angst voor het gevaar van klimaatverandering, dat veel groter is dan dat van een bomdreiging, heeft geen kans gekregen om in onze genen te belanden.’

en dit, zegt Harari, was voor hem de reden om een kinderboek te willen schrijven over de menselijke oorsprong.

‘Ik denk dat kinderen willen begrijpen waar de angst voor het monster onder hun bed vandaan komt.’

universalisme

als Harari één boodschap mag kiezen die hij zelf als kind meegekregen had willen hebben, is het die van het universalisme. ‘dat zou me bevrijd hebben van verkeerde verhalen, bijvoorbeeld over nationalisme en religie. In Israël groei je op met het verhaal dat het joodse volk het belangrijkste volk ter wereld is, en dat je joods-zijn een belangrijk onderdeel is van wie je bent. Natuurlijk is dat ook waardevol, maar het is niet het hele verhaal. De mens is miljoenen jaren oud. Om onze emoties te begrijpen, moet je niet bij het jodendom te rade gaan, maar bij de evolutie.’

en daarbij, zegt hij, doet een exclusief nationalistisch-religieus verhaal afbreuk aan invloeden van buiten.

‘Wij zijn niet het belangrijkste volk ter wereld. Als kind hield ik van voetbal. Dat is uitgevonden door de Britten. Ik at graag snoep, en suikerriet werd oorspronkelijk gecultiveerd op Nieuw-Guinea. Het Hebreeuws komt uit andere talen voort. En dat ik een boek kan schrijven, heb ik weer te danken aan de Sumeriërs, het volk dat het concept ‘schrijven’ ontwikkeld heeft. Daarom snap ik ook niks van het hedendaagse extremisme rond culturele toe-eigening.’

van culturele toe-eigening wordt gesproken wanneer leden van een dominante cultuur elementen van een minderheidscultuur overnemen zonder dat ze de culturele achtergrond er echt van begrijpen. Dit moet gezien worden in een koloniale context, en is dus iets anders dan het uitwisselen van culturele elementen op gelijke voet. Vaak

is er ook nog een economische component, dat er door leden van de dominante groep geld verdiend wordt aan het uitbaten van een minderheidscultuur. dit overnemen van elementen van een andere cultuur of identiteit – denk aan witte mensen met dreadlocks of een amerikaans-inheemse verentooi – wordt door sommige linkse activisten ongepast gevonden.

‘dat is belachelijk! alles aan onze cultuur is afkomstig uit een andere cultuur, van de kleren die we dragen tot de liederen die we zingen. onze hele cultuur is toegeëigend.’

niet gesimplificeerd

harari's kinderboek, geschikt vanaf tien jaar, is het eerste in een reeks van vier. samen zal dit kwartet de geschiedenis van de mensheid behandelen. na het nu verschenen deel één, over de steentijd, zullen er boeken volgen waarin onder meer het ontstaan van de landbouw en het kolonialisme behandeld zullen worden.

het is geen eenvoudige kost voor kinderen wanneer je zulke alomvattende ambities hebt met een geschiedenisboek, erkent harari.

‘natuurlijk is de geschiedenis van een natie ook waardevol. maar daar bestaan al zo veel boeken over. je kunt een hele bibliotheek vullen met boeken over het jodendom. ik wilde iets toevoegen aan wat er al is.’

harari

het is globaal het verhaal van zijn doorbraakboek sapiens, in kindertaal gegoten, maar niet gesimplificeerd. harari deinst er niet voor terug om abstracte begrippen als ‘democratie’ of ‘kapitalisme’ voor kinderen inzichtelijk te maken. ‘al heb ik gelukkig nog even voordat de delen verschijnen waarin die begrippen voorkomen’, lacht hij. in deel één legt hij het concept ‘bedrijf’ uit, aan de hand van mcdonald's. bestaat dat hamburgerrestaurant uit zijn gebouwen? nee, want als de gebouwen instorten, bouwt het bedrijf nieuwe. uit de hamburgers? uit de werknemers? nee, allemaal vervangbaar. het bedrijf, betoogt harari in een aanstekelijke stijl, is net zo'n abstract idee als een religie, of geld. mensen hebben met elkaar afgesproken dat het bestaat, dus bestaat het.

over religie belooft harari 'respectvol' te schrijven. 'we maken geen grappen over het geloof, en we zullen de goede dingen benadrukken. maar geloof heeft ook geweld en intolerantie gebracht. en ik wil vertellen dat de wereldreligies draaien om verhalen die door mensen bedacht zijn. neem het nieuwe testament. dat bestaat uit 27 teksten. maar jesus kende dat boek niet. in de eerste eeuwen na christus hebben christenen bediscussieerd welke teksten er wel of niet in hoorden. het is dus mensenwerk.' met zijn boek hoopt harari kinderen te prikkelen tot het stellen van vragen over zaken waar je normaal niet zo snel over nadenkt. 'tijdens een bijeenkomst in leiden vroeg een kind: waarom huilen mensen? dat is een geweldige vraag! precies het soort vraag waartoe ik kinderen hoop te inspireren.'

de slappe homo sapiens

daarbovenop hoopt hij kinderen te laten inzien dat mensen het verschil maken op de aarde – in positieve en in negatieve zin. het boek bevat voorbeelden van kinderen

die iets belangrijks gedaan hebben, zoals de wereldberoemde grottekeningen in het franse lascaux ontdekken. en het gaat over de kracht van samenwerken, de doorslaggevende oorzaak van de wereldoverheersing door de relatief slappe homo sapiens.

evengoed toont hij aan dat mensen al tienduizenden jaren geleden verantwoordelijk waren voor het massaal uitsterven van diersoorten. dat begon in australië, waar kort na de komst van de eerste mensen alle grote landdieren tot het laatste exemplaar uitstierven.

de reuzenmoa, wonambi, procoptodon, megalania, diprotodon, glyptodon en grondluiaard zijn in het boek prachtig getekend door ricard zaplana ruiz.

'in de steentijd waren er nog geen huisdieren of boerdierdieren. zelfs mensen waren wild, en leefden nauw met dieren samen. onze tegenwoordige levens leven we ver van dieren vandaan. dieren liggen als vlees in het vriesvak van de supermarkt. mensen zijn te druk met het moderne leven om veel met dieren bezig te zijn. tegelijk zie je wel een verlangen om zich tot dieren te verhouden: van knuffeldieren tot dierenplaatjes op shirts en dieren als hoofdpersoon in tekenfilms.'

kapitalisme

de mens heeft een verantwoordelijkheid om het beter te doen dan hij gedaan heeft, aldus de historicus. 'en dan niet met simplistische boodschappen, bijvoorbeeld dat de klimaatcrisis de schuld is van het kapitalisme. er zijn duidelijk problemen met het kapitalisme. maar dat is niet het hele verhaal. we hebben al enorme schade aangericht voordat het kapitalisme ontstond. en de conduitestaat van het communisme is alleen maar erger: in de sovjet-

unie was er meer vervuiling en meer vernietiging van de natuur dan in kapitalistische landen. we hebben een breed historisch begrip nodig.'

'als je klimaatverandering wilt begrijpen, zegt hij, moet je bedrijven begrijpen. 'zij hebben de schade veroorzaakt, maar zijn ook deel van de oplossing. daarom vond ik het ook zo belangrijk om kinderen te vertellen wat een bedrijf is. kinderen komen dan misschien geen olifanten meer tegen in hun dagelijks leven, maar bedrijven zien ze de hele dag om zich heen.'

de centrale boodschap van zijn boek, zegt harari, is dat de wereld niet zo had hoeven zijn als ze is. 'mensen hebben beslissingen genomen die deze wereld gecreëerd hebben. dus kunnen ze haar ook veranderen. dat is niet makkelijk, maar het is eerder gedaan. het is een boodschap van empowerment.'

maar in plaats daarvan 'neigen mensen naar slachtoffer-schap', constateert de historicus. 'de russen en de chinezen vertellen zichzelf dat ze slachtoffer zijn, israël doet dat ook. soms is dat meer gerechtvaardigd dan andere keren. maar als sleutelverhaal is het gevaarlijk. het maakt je onverantwoordelijk. als je een slachtoffer bent, heb je immers de situatie niet veroorzaakt. dus ben je ook niet verantwoordelijk voor oplossingen.'

natuurlijk weet ook harari dat er machtsverschillen bestaan. 'maar ieder mens heeft een beetje macht. door hun unieke mogelijkheid tot samenwerking zijn mensen óók bij machte om bijvoorbeeld diersoorten te behouden. dat is een deel van mijn boodschap aan kinderen: je bent sterker dan een leeuw, die niet de economie of het rechtssysteem kan veranderen. jij wel, zeker als je met velen bent.'

matthias de koning
cees buddingh'
uit de wind houdt het droog 1974

de tien geboden voor het gebruik van de uniforme vuil-
nisemmer

buddingh'

- 1- zet uw emmer slechts kort voor de komst van de auto
buiten.
- 2- haal de emmer na lediging zo snel mogelijk binnen
- 3- maak de emmer minstens 1 maal per week schoon met
warm water en wat chloor
- 4- leg na het ledigen kranten onderin.
- 5- doe geen bijtende zuren of hete as in de emmer en ver-
pak aan rotting onderhevige stoffen eerst in papier.
- 6- laat de emmer steeds gesloten. u voorkomt onaange-
name geur en ratten.
- 7- laat de emmer met vriezend weer niet buiten staan. in-
dien het vuil is vastgevroren, is ledigen niet mogelijk.
- 8- zorg, dat de emmer niet overvol is. een emmer met
een openstaand deksel kan niet goed geledigd worden.
- 9- geef liever 2 maal per week een half gevulde emmer
mede, dan 1 maal per week een overvolle.
- 10- indien de normale ophaaldag in uw wijk op een feest-
dag valt, zodat de emmer niet wordt gehaald, zet hem

dan ook niet de volgende dag buiten, want de auto komt
niet eerder dan de eerstvolgende normale ophaaldag.
dat kan niet anders.

buddigh'

marit hooijschuur

knut hamsun

uit ,sult' 'honger' 1890

vertaling:

adriaan van der hoeven en edith koenders. 2022

had je maar wat te eten op zo'n mooie dag! deze vrolijke
ochtend maakte een overweldigende indruk op me, ik
raakte in een opperbest humeur en begon van louter ple-
zier te neuriën. bij een slager stond een vrouw met een
mand aan haar arm na te denken over welke worst ze zou
kopen; toen ik langs haar liep keek ze naar me. ze had
maar één tand. nerveus en overgevoelig als ik de laatste
dagen was, maakte het gezicht van de vrouw meteen een
weezinwekkende indruk op me; de lange gele tand zag
er uit als een kleine vinger die uit haar onderkaak oprees
en haar blik was nog vol worst toen ze die op me richtte.

ik verloor op slag mijn eetlust en voelde me misselijk worden. toen ik bij de overdekte markthal kwam, liep ik door naar de fontein om wat water te drinken; ik keek omhoog – de klok op de toren van de domkerk v  r frelsers gaf tien uur aan.

ik dwaalde wat door de stad zonder me ook maar ergens druk om te maken, bleef zo maar op een hoek staan, ging een zijstraat in zonder dat ik daar iets te zoeken had. ik liep op deze vrolijke ochtend gewoon mijn neus achterna, dobberde zorgeloos mee op de stroom van andere gelukkige mensen; de lucht was leeg en licht en er viel geen schaduw over mijn ziel.

al tien minuten lang liep er een oude, manke man voor me uit. hij had een bundeltje in zijn hand en liep met zijn hele lichaam, spande zich uit alle macht in om sneller vooruit te komen. ik hoorde hoe hij hijgde van inspanning en ik bedacht opeens dat ik zijn bundeltje zou kunnen dragen; maar ik deed geen poging hem in te halen. verderop in de straat grensen kwam ik hans pauli tegen die me groette en haastig doorliep. waarom had hij zo'n haast? ik was helemaal niet van plan hem om geld te vragen, ik wilde hem bovendien bij de eerste de beste gelegenheid een deken teruggeven die ik een paar weken geleden van hem had geleend. als ik mijn leven eenmaal weer op orde had, wilde ik niemand een deken schuldig zijn; misschien zou ik vandaag al aan een artikel beginnen over de misdaden van de toekomst of over de vrije wil, of waarover dan ook, iets lezenswaardig waar ik ten minste tien kronen voor zou krijgen... en met dit artikel in gedachten voelde ik meteen de drang om direct aan de slag te gaan en te putten uit de overvloed aan ideeën die in mij opwelden; ik zou een geschikt plekje in de

paleistuin slotsparken zoeken en niet rusten voordat ik ermee klaar was.

de oude mankepoot voor me maakte nog steeds dezelfde schokkerige bewegingen. dat die gebrekkige man de hele tijd voor me uit liep ging me uiteindelijk irriteren. er leek geen einde te komen aan zijn voettocht; misschien had hij besloten naar precies dezelfde plek te gaan als ik en zou ik de hele weg tegen hem aan moeten kijken. in mijn opwindning leek het me of hij bij iedere zijstraat even inhield en afwachtte welke kant ik zou uitgaan, waarop hij zijn bundel hoog de lucht in zwaaide en zich tot het uiterste inspande om mij voor te blijven. ik kijk naar dit zwogende wezen en voel een steeds grotere verbittering jegens hem; ik merkte dat hij langzaam mijn goede humeur bedierf en tegelijk die mooie, zuivere ochtend met zijn lelijkheid bezoedelde. hij was net een groot strompend insect dat uit alle macht een plaats in de wereld wilde veroveren en de stoep voor zich alleen wilde hebben. toen we bovenaan de heuvel waren gekomen vond ik het welletjes, ik bleef voor een etalage staan in de hoop hem kwijt te raken. toen ik na enkele minuten verder liep was de man er nog steeds, ook hij was waarschijnlijk blijven staan. zonder na te denken zette ik woedend een stap of drie vier, haalde hem in en sloeg hem op de schouder.

hij bleef meteen staan. we keken elkaar strak aan.

-een schelling voor een beetje melk! zei hij ten slotte en hield zijn hoofd scheef.

daar had hij mij mooi te pakken! ik voelde in mijn zakken en zei:

-voor melk h  . hm. het zijn krappe tijden en ik weet niet hoe hard u het nodig hebt.

-sinds gisteren in drammen heb ik niets meer gegeten, zei de man; ik heb geen øre en ik heb ook nog geen werk gevonden.

-bent u handarbeider?

-ja, ik ben stikker.

-wat?

-stikker. ik kan trouwens ook schoenen naaien.

-dat verandert de zaak, zei ik. als u even een paar minuten wacht, dan haal ik wat geld voor u, een paar øre.

ik liep zo snel mogelijk de pilestredet af waar ik ergens op de eerste verdieping een pandjesbaas wist zitten; ik was er overigens nog nooit geweest. toen ik bij de poort aankwam, trok ik snel mijn vest uit, rolde het op en stak het onder mijn arm; daarna liep ik de trap op en klopte aan bij de lommerd. ik maakte een buiging en wierp het vest op de toonbank.

-anderhalve kroon, zei de man.

-al goed, antwoordde ik. het is dat-ie me te krap is geworden, anders zou ik hem nooit wegdoen.

ik kreeg het geld en het reçu en liep terug. het was eigenlijk een uitstekend idee van dat vest; ik zou nog wat geld overhouden voor een rijkelijk ontbijt en tegen de avond zou ik mijn artikel over misdaden van de toekomst af hebben. het leven zag er meteen een stuk zonniger uit, vond ik en ik haastte me terug naar de man om zo snel mogelijk van hem af te zijn.

-alstublieft! zei ik tegen hem. ik ben blij dat u zich eerst tot mij hebt gewend.

de man pakte het geld aan en bekeek me van top tot teen. waarom stond hij zo naar mij te staren? ik had de indruk dat hij vooral de knieën van mijn broek bestudeerde en zijn onbeschaamdheid ging me tegenstaan. meende

dat stuk ongeluk dat ik echt zo arm was als ik eruitzag? was ik niet al zo goed als begonnen met het schrijven van een artikel dat me tien kronen zou opleveren? ik was in het geheel niet bang voor de toekomst, ik had veel ijzers in het vuur. wat ging het zo'n wildvreemde kerel aan dat ik hem op zo'n stralende dag een grijpstuiver gaf. zijn blik ergerde me en ik besloot hem op zijn nummer te zetten voor ik hem liet voor wat hij was. ik rechtte mijn rug en zei:

-beste man, u heeft de slechte gewoonte ontwikkeld om naar de knieën van iemand te staren die u een kroon geeft.

hij leunde met zijn hoofd achterover tegen de muur en sperde zijn mond open. in zijn simpele brein gingen wat radertjes draaien, hij dacht zeker dat ik hem in de maling nam en wilde mij het geld teruggeven.

ik stampte op de grond en bezwoer hem het geld te houden. dacht hij soms dat ik al die moeite voor niks had willen doen? uiteindelijk was ik hem die kroon misschien wel schuldig, ik vergat mijn oude schulden niet gauw, hij stond tegenover een rechtschapen man, zo eerlijk als goud. kortom, het geld was van hem...

-geen dank, het was me een genoegen. tot ziens.

ik liep door. eindelijk was ik verlost van deze kreupele plaaggeest en kon ik ongestoord verder. ik liep de pilestredet weer door en bleef voor een kruidenier staan. de etalage lag vol etenswaar en ik besloot naar binnen te gaan en iets voor onderweg te kopen.

-een stuk kaas en een witbrood! zei ik en wierp mijn halve kroon op de toonbank.

-kaas en brood voor al het geld? vroeg de vrouw ironisch zonder me aan te kijken.

-voor die vijftig øre, ja, antwoordde ik onverstoort.

ik kreeg wat ik gevraagd had, zei uiterst hoffelijk goede-morgen tegen de oude dikke vrouw en liep spoorlags de heuvel op het park in. ik vond een bankje waar ik alleen kon zitten en begon te schransen. het deed me goed; het was lang geleden dat ik zo'n overvloedige maaltijd had gehad en ik voelde al snel dezelfde voldane rust over me komen als na een flinke huilbui. ik kreeg weer goede moed; het was me niet meer genoeg een artikel te schrijven over zoiets eenvoudigs en gewoons als misdaden van de toekomst, wat bovendien iedereen met wat fantasie en oog voor geschiedenis zou kunnen; ik voelde me in staat tot een grotere inspanning, ik was in de stemming om moeilijkheden te overwinnen en ik besloot om een verhandeling in drie delen te schrijven over de filosofische kennis. dat zou me natuurlijk de kans geven fijntjes af te rekenen met een paar van kants sofismen... toen ik mijn schrijfgerei tevoorschijn wilde halen om te beginnen, ontdekte ik dat ik geen potlood meer had, ik had het bij de lommerkamp laten liggen, mijn potlood zat nog in mijn vestzak.

mijn god, alles leek me vandaag ook tegen te zitten! ik vloekte een paar keer, stond op en liep kras door het park. het was heel stil overal; verderop bij het prieel van de koningin duwden een paar kindermeisjes hun kinderkarrens voort, verder was er geen mens te bekennen. ik was verbitterd en liep als een razende voor mijn bank heen en weer. wat liep alles toch op een rare manier mis! een artikel in drie delen liep op niets uit vanwege het simpele feit dat ik geen potlood van tien øre bij me had! als ik nu eens naar de pilestredet terugliep om mijn potlood te halen? dan zou ik nog tijd genoeg hebben om een flink stuk af te krijgen, voordat het park volstroomde met

de wandelaars. er hing ook zoveel af van deze verhandeling over de filosofische kennis, misschien wel het geluk van heel wat mensen, wie zou het zeggen. ik zei tegen mezelf dat het enorm nuttig zou kunnen zijn voor veel jonge mensen. bij nader inzien zou ik me toch niet vergrijpen aan kant; dat kon ik best vermijden, wat de kwestie van tijd en ruimte betrof, daar kon ik wel een onopvallende draai aan geven; maar voor renan kon ik niet instaan, die oude predikant renan... hoe dan ook moest ik een artikel van een bepaald aantal kolommen schrijven. de achterstallige huur en de veelzeggende blik van mijn hospita als ik haar 's morgens op de trap tegenkwam kwelden me de hele dag door, soms zelfs op vrolijke momenten als ik verder helemaal geen sombere gedachten had. dat moest maar eens afgelopen zijn. ik liep snel het park uit om bij de pandjesbaas mijn potlood te gaan halen.

hamsun

jair stranders

cornelis verhoeven

uit: 'kleine denkoefeningen' 1953-1956

steeds opnieuw vol ik mij gedrongen iets te schrijven over onderwerpen waar ik geen kennis van heb. plotseling lijkt het mij zeer interessant en bepaald verschijnsel nader te bestuderen en ik waag mij daar dan aan zonder kennisname van de literatuur daarover. de interesse alleen al die het bij mij wekt, dwingt mij op zeer korte termijn iets daarover te formuleren, hoe gebrekkig het ook is. hiervoor zou een bepaald genre van essay moeten zijn, of misschien is dit wel een genre van essay schrijven. nu het dagboek mij interesseert, voel ik er behoefte aan de donkere plek, die mijn onwetendheid hierover in mij laat, en die ik mij nu bewust word, te verhelderen, zonder dat ik die verheldering aan iemand anders te danken heb. schrijven is een donkere plek uit zijn bewustzijn wegpraten, wegdenken, wegformuleren. nu het dagboek mij bewust maakt van een lacune in mijn inzichten, voel ik ook de behoefte aan een dagboek; ik zou het nodig hebben om te kunnen weten wat een dagboek is. of is dat niet nodig? is het voldoende de behoefte te voelen om te weten wat datgene is dat die behoefte zou kunnen bevredigen? ik geloof dat dit voor een belangrijk deel zo is, althans voor mensen wier behoeften levendig zijn. hoe anders zou schubert zulke aangrijpende muziek hebben kunnen maken over de liefde die hij nauwelijks oppervlakkig in zijn eigen leven had gekend? men kan het dagboek begrijpen zonder na te denken over het eigen dagboek of zonder het dagboek van en ander tot object van een speciale studie te maken. het dagboek is datgene wat beantwoordt aan de behoefte aan een dagboek. zichzelf reken-schap geven van deze behoefte is het dagboek doorgronden. de ongetwijfeld uitgebreide literatuur daarover kan men terzijde laten als men geen ander doel heeft dan deze behoefte te begrijpen. in de literatuur kan men het dagboek op verschillende wijzen bestuderen. men kan

het bestuderen naar haar stijl en trachten uit te vinden in hoeverre er een specifieke dagboekstijl is, zoals er een romanstijl en een toneelstijl is. men bestudeert dan het dagboek als literair genre. men kan ook, wat wel heel dikwijls zal gebeurd zijn, het dagboek bestuderen als psychologisch document. men kan het dagboek van de publisher bestuderen om zo uit de eerste hand gegevens te verzamelen over de psychologie van de opgroeiende jeugd. men kan verder dagboeken bestuderen om evenveel redenen als waarom zij geschreven kunnen zijn. er zijn dagboeken geschreven die alleen de dagboekvorm hebben, zoals apologieën in dagboekvorm; mémoires, romans in dagboekvorm, enzovoort. maar dat zijn niet de eigenlijke dagboeken. het dagboek wordt niet geschreven om gepubliceerd te worden. men moet het dan ook niet bestuderen als literair genre. het wordt evenmin geschreven als een bron van allerlei informatie voor anderen, tenzij voor de schrijver. men moet het dan ook niet als bron bestuderen, wanneer men wil weten wat de aard van het dagboek is. het dagboek onthult allerlei over zijn schrijver, maar de betekenis ervan is niet dat men door de lectuur ervan de schrijver leert kennen. deze betekenis is geheel bijkomstig. allen de behoefte waaruit het dagboek voortkomt kan ons inlichten over de ware betekenis ervan. het is niet mogelijk deze behoefte met enige woorden aan te duiden; zij is wezenlijk gecompliceerd en houdt rechtstreeks verband met de gecompliceerdheid van het menselijke bestaan. het dagboek wordt geschreven vanuit deze gecompliceerdheid. mensen die geen idee hebben van de gecompliceerdheid, schrijven zeker geen dagboeken. in zoverre dat gelukkige mensen geen dagboeken schrijven deze uitspraak is, naar ik meen, van frederik buytendijk maar ik weet niet of zij juist is. het zijn immers niet de ongelukkige, maar de gecompliceerde mensen die dagboeken schrijven; en men kan zeker niet zonder

meer 'gecompliceerd' met 'ongelukkig' en 'ongecomplieerd' met 'gelukkig' gelijkstellen; dat zou wat al te simplistisch en idyllisch zijn. als de gecompliceerdheid tot het wezen van de mens behoort, als iemand meer mens is naargelang hij bestand is tegen en grotere gecompliceerdheid, kan men toch niet zeggen, dat gecompliceerdheid met het oog op het geluk alleen een negatieve betekenis heeft. dit zou betekenen, dat de meest onnozelen de gelukkigsten zijn. men kan wel in de verleiding komen dit te beweren, maar dat is een zwakte waarvan men spoedig herstelt. de ongecompliceerden kunnen gelukkig schijnen, maar hun mate van geluk is veel geringer dan die van de gecompliceerden. gecompliceerdheid betekent een voortdurend lijden, maar het is oppervlakkig te menen dat de mens die lijdt, niet gelukkig zou kunnen zijn. het lijden is een menselijke voortreffelijkheid; de mens kan gelukkig zijn door zijn lijden, juist omdat hij lijdt, dat wil zeggen: open staat voor en grote werkelijkheid. de bron van het lijden is de bron van het geluk. het is dus de gecompliceerde, niet de ongelukkige mens, die dagboeken schrijft, en hij begint te schrijven in de tijd dat hij zich van zijn gecompliceerdheid bewust wordt, in de puberteit. velen houden er na de puberteit mee op, maar dat wil niet zeggen, dat het dagboek een puberteitsverschijnsel is. de verleiding deze conclusie te trekken is weer zeer groot, maar toch zou zij onjuist zijn. het dagboek komt voort uit menselijke gecompliceerdheid, niet uit onvolwassenheid. de onvolwassene, de puber, is niet minder of gecompliceerd dan de volwassene, maar hij staat er machtelozer tegenover en misschien dat hij juist daarom dagboeken schrijft. de behoefte van waar uit men het dagboek schrijft, is misschien de behoefte van de gecompliceerde mens boven zijn gecompliceerdheid uit te komen, niet haar definitief te overwinnen. de gecompliceerdheid is er immers niet om overwonnen te worden,

maar om als het ware voortdurend de mens op menselijk niveau te houden; zij is hem en voortdurende prikkel tot denken, die van de andere kant nooit kan leiden tot een volkomen helderheid. de mens, die een dagboek schrijft, doet twee dingen die op het eerste oog tegenstrijdig zijn: hij verheldert zijn gecompliceerdheid en tracht ze te bewaren. hij openbaart zichzelf aan zichzelf, maar openbaart zich ook als een mysterie; hij objectificeert en subjectificeert zichzelf tegelijk. en geen ander genre is er dat dit op zo directe wijze mogelijk maakt. het dagboek komt niet voort uit de behoefte en geschiedenis van zichzelf te schrijven, zelfs niet een geschiedenis van zijn 'ziel'. het dient niet om er gebeurtenissen in te noteren. gebeurtenissen zijn in het bestaan van de gecompliceerde mens van secundaire betekenis. zij worden alleen genoteerd in verband met de mate van duisterheid of helderheid waarin de mens die daarbij betrokken is, aan zichzelf verschijnt. de gecompliceerdheid van zijn bestaan is de donkere plek in het bewustzijn, die de dagboekschrijver voortdurend uit zich weg wil schrijven zonder daar ooit in te slagen. het dagboek is geen memorandum, geen persoonlijk archief, maar een spiegel, een zelfobjectivering. de mens die het dagboek schrijft objectificeert zichzelf, niet voor de ander, tenzij hij als auteur schrijft om te publiceren maar dan is zijn dagboek van den beginne af iets geheel anders: hij objectificeert zich voor zichzelf. hij maakt het mysterie van zijn bestaan tot een object van aanschouwing. kan hij dat dan niet zonder te schrijven? is het denkbaar dat iemand schrijft zonder daarbij, hoe vaag ook, het oog te hebben op een mogelijke lezer? een dichter heeft gezegd dat hij gedichten zou blijven schrijven, ook al werd hij opgesloten op een ontoegankelijk eiland waar niemand ooit kennis zou kunnen nemen van zijn verzen dat is veel gezegd, te veel wellicht. niemand die schrijft kan zich voorstellen wat het is niet gelezen te

worden. het eenzame eiland kunnen wij onmogelijk van binnenuit beleven. het is een uiterste mogelijkheid die wij niet geheel kunnen bedenken, terwijl de taal ons wel in staat stelt om rover te praten. men moet deze mogelijkheid dus maar liever buiten beschouwing laten. van het dagboek kan men zeggen dat het zeker niet geschreven wordt om onmiddellijk gelezen te worden door een ander dan de schrijver. zelfs zal deze mogelijkheid min of meer categorisch uitgesloten worden, echter niet zo categorisch, of ergens ver weg denkt de schrijver zich en ideale lezer van zijn aantekeningen. wie is deze ideale lezer dan, die misschien wel, misschien niet bestaat, maar wiens bestaan toch nooit geheel uit te sluiten is? dat is degene die het dagboek kan lezen op de wijze waarop de schrijver het schrijft en leest, terwijl hij het schrijft, dat wil zeggen zonder de mysterieuze subjectiviteit te veruitwendigen, zonder de schrijver te verraden en te banaliseren. het dagboek wordt met dezelfde schaamte omgeven als de persoon. wie het schaamteloos leest, wie het inkijkt uit nieuwsgierigheid naar de inhoud, banaliseert het. hij maakt van het subjectieve iets objectiefs en benadert het op de meest inadequate wijze. niet uit angst dat de ander iets compromitterends in de burgerlijke zin van het woord te weten zal komen, laat men hem het dagboek niet lezen, maar uit angst dat hij het zal banaliseren. men geeft zich niet prijs aan iemand wie men zijn mysterieuze subjectiviteit niet kan toevertrouwen. er moet altijd een adequaatheid zijn tussen de uiting en haar interpretatie, en deze is er voorlopig alleen bij degene die zijn eigen uitingen interpreteert. schrijft men niet voor en ander, waarom schrijft men dan? kan men zichzelf niet tot object van aanschouwing worden zonder te schrijven? misschien wel. men kan zichzelf beschouwen door te turen naar een mandala die men tekent; maar is deze tekenen dan geen schrijven? men kan in omphaloscopische

zelfbeschouwing verzinken, maar ook dan is er en uitwendig aanknopingspunt nodig. de mandala en de navel zijn symbolen van het centrum en aldus middelen tot concentratie. is ook het schrijven niet een middel om zich te concentreren? schrijven is zich binden, is gedachten, die zweven en potentieel blijven, opvangen en dwingen er en concrete gestalte aan te geven. schrijven over zichzelf is zichzelf objectiveren; het schrift is de spiegel van de schrijver. er is bijna geen intiemere relatie mogelijk dan tussen de schrijver en het schrift. zijn schrift zien is zichzelf zien; en zijn schrift lezen is zichzelf zien in en bepaalde uiting, zichzelf interpreteren. daarom is het schrift onvervangbaar en onmisbaar bij de beschouwing van het eigen bestaan. een dagboek schrijven is op zeer authentieke wijze van het schrift gebruik maken. het lijkt zelfs mogelijk dat er mensen zijn voor wie het schrijven en het schrift zulk een betekenis hebben dat zij alleen al om te schrijven en dagboek schrijven. de schrijfdrift, zelf de motorische schrijfdrift, is en drang naar zelfopenbaring, zelfobjectivering. men schrijft geen dagboek als men niet houdt van schrijven, van het eigen schrift, als het niet een stuk menselijk geluk is, het eigen schrift te lezen. men schrijft en dagboek om zichzelf te schrijven en zichzelf te lezen. men schept hiermee de ideale eenheid van schrijver en lezer en men zou kunnen zeggen dat datgene wat men alleen maar voor zichzelf schrijft, niet voor het gebruik zelfs, eigenlijk geschreven wordt als dagboek of om het dagboek te vervangen. men zou het dagboek kunnen beschouwen als de levende oorsprong van alle literatuur en de literatuur in zijn geheel als en voor de markt omgewerkt dagboek, gemaskerd en aangepast aan conventionele genres. in het ene geval zal het en esthetische allure aannemen, in het andere geval een essayistische of filosofische. want ook de denkende mens schrijft niet om anderen op de hoogte te brengen van zijn denkbeelden

over allerlei zaken; hij schrijft om donkere plekken uit zijn bewustzijn weg te schrijven; hij denkt al schrijvende. het is hem onmogelijk alles wat hij denkt, alleen maar te denken. de gedachte krijgt pas gestalte wanneer zij 'gediscursiveerd' wordt in de taal en pas blijvende gestalte wanneer zij geschreven wordt. een gedachte die alleen maar gedacht is het is bijna onmogelijk zulke gedachten te denken heeft ook voor de denker nog geen betekenis; zij is nog een donkere plek. eerst de taal maakt haar helder; eerst het schrift maakt haar tot een object van aanschouwing en ontrukkt haar aan de vergetelheid. want hoe meer men denkt, des te meer vergeet men zijn eigen gedachten, na er een ogenblik van genoten te hebben. men schrijft zijn gedachten op om ze niet te vergeten; men schrijft een dagboek om zichzelf niet te vergeten. wie zichzelf vergeet, bestaat niet meer, misschien nog wel voor anderen, maar niet voor zichzelf. het bestaan voor zichzelf, het menselijke bestaan, wordt door het dagboek gered. dat is de menselijke betekenis van het dagboek die de psychologische betekenis ver te boven gaat. en de behoefte aan bestaan voor zichzelf is het, waaruit het dagboek voortkomt

maureen teeuwen

'is de kastanje wel genoeg bezongen?'

van tom van deel

marjoleine de vos

de kastanje ligt te glanzen op het grint van een plein en ik kan het niet laten, ik raap hem op. die levende glans van zijn hout, de zachte fluwelige plek in het midden. ik ruik eraan, hoewel iedereen weet dat kastanjes geen geur hebben. maar ik weet dat ze die wél hebben want dat staat in het gedicht dat nu in mijn hoofd opklinkt: 'hij ruikt zo goddelijk licht en ruist van het begin'.

dat laatste hebben we net nog, maar in veel prozaïscher woorden, tegen elkaar gezegd: dat het toch een wonder is dat uit zo'n houten bolletje weer zo'n hele enorme kastanjeboom kan groeien. we wezen elkaar op opschot naast een afgezaagde stronk.

deze kastanje, dit plein, ze zijn als het ware aan het licht gebracht door een paar dichtregels

maar nu ik ruik aan de kastanje denk ik het anders, niet zo tuiniersachtig. ik denk 'goddelijk licht' en 'ruist van het begin'. ik zou niet eens aan die kastanje geroken hebben als tom van deel zich nooit in een gedicht zou hebben afgevraagd 'is de kastanje wel genoeg bezongen?'

goeie vraag. vond ik destijds toen ik zo'n dertig jaar geleden het gedicht voor het eerst las, een niet zo aantrekkelijke vraag omdat die al direct in de eerste regel verwees naar het feit dat dit een gedicht was en ik hield toen niet zo van gedichten die wisten dat ze een gedicht waren. dat is wel veranderd in de loop der jaren.

hoe dan ook, nu vind ik het een goede en zangerige eerste regel, grappig ook wel, en voor altijd weet ik dat je aan een kastanje kunt ruiken en dat je dan, inderdaad, een heel lichte geur waarneemt. een jonge geur. korte tijd maar – na een poosje is alles verdoft.

deze kastanje, dit plein, een groot, parkachtig plein bij de universiteit van nancy op een lichtgrijze dag, ze zijn als het ware aan het licht gebracht door die paar dichtregels. een ongelooflijk vermogen is dat toch van gedichten, dat ze je ervaring zo enorm kunnen uitbreiden.

de vos

het is niet zo dat er al een ervaring was voor je het gedicht las, niet zo dat een gedicht altijd maar een herkenning is. misschien was er wel een indruk maar dan nog zo ongevormd dat de ervaring er bijkans níet was. pas door woorden, of door een geschreven of anderszins gevormd beeld, of zelfs door zoiets abstracts als muziek, kun je bij je houden wat je ervaren hebt.

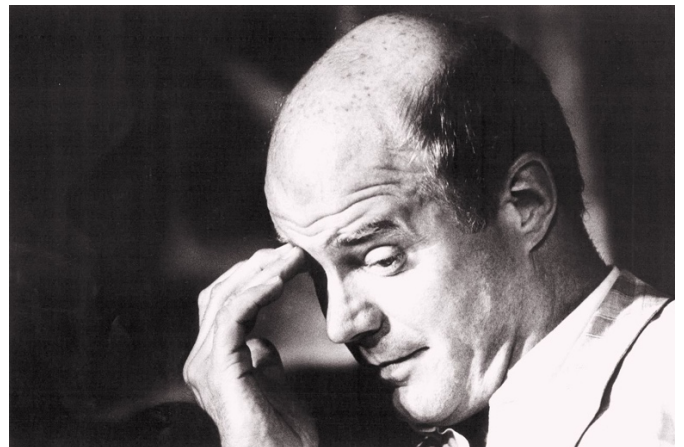
ik zou zonder het gedicht die kastanje waarschijnlijk ook wel hebben opgeraapt, en er even over gewreven hebben, en misschien had ik nog machteloos 'mooi hè' gezegd, maar dat was dan dat. dan waren het plein en de kastanje direct weer in de mist van het half-ervaren verdwenen.

het zit nogal verwonderlijk met die gedichten. soms, als je erin slaagt om een beeld uit het verleden op te roepen, wat maar heel zelden écht lukt, heb je een gevoel dat zich op geen enkele manier uit laat drukken of beschrijven. en op een dag lees je een gedicht en daar staat iets wat heel wat anders is, maar waarin die ervaring toch gevangen wordt – of een andere die je al evenmin ooit had kunnen grijpen. je weet niet eens of wat je ervoer, echt is wat hier te lezen staat, maar wat er te lezen staat, zoveel is zeker, is wél wat je ervoer. 'jaren zocht ik het/ zo nergens dat het zich hier vinden laat' schreef de dichter erik menkveld

eens, en dat is misschien precies wat een gedicht doet. je zocht nergens naar, maar je vindt die kastanje op een plein in nancy en het hele leven, einde en begin, opent zich in de goddelijk lichte geur die je zonder woorden nooit geroken hebt.

tom van deel
de kastanje

is de kastanje wel genoeg bezongen?
zoals hij valt en splijt en vrijkomt.
dat hij het binnenste is van zichzelf,
de glanzende samenvatting van een boom,
de vijfvingerige, die in het najaar
zijn koninkrijk verstrooit, al is het
nog zo dicht bij huis. de kastanje
zou ik willen bewaren, in een broekzak
of een jas, om hem bij het voortleven
waar dan ook geregeld even aan te raken
en aan hem te ruiken. want hij ruikt zo
goddelijk licht, en ruist van het begin.

van deel
annette kouwenhoven
roger martin du gard
werk
le tertre, 26 december 1926

ik moet in het kort voor mezelf de grote verwarring noteren die ik net in verband met mijn werk heb doorgeemaakt.

ik heb de data al vastgesteld: in feite heb ik, behalve in juni en juli 1925, waarin ik mijn opzet voor het vierde deel heb gemaakt en de intrige heb geschreven, tot september 1926 niets aan mijn boek gedaan.

tot begin oktober heb ik hopeloos geklungeld met mijn sorella.

daarna heb ik la sorella opgegeven om vastberaden aan het eerste hoofdstuk van deel v te beginnen: 'een dag van antoine', zijn leven van uur tot uur, van twaalf uur 's middags tot twaalf uur 's nachts, een drukke werkdag. daarin zit een tiental verschillende episoden en scènes die de aanzet geven tot andere hoofdstukken, waardoor ik veel gewicht zal kunnen hechten aan de figuur van antoine die vanaf nu, tot jenny dit voorrecht komt delen, duidelijk centraal moet staan.

in de maand oktober ben ik opnieuw voortdurend gestoord omdat die arme rysselberghe me het grootste deel van de middag liet poseren. (de ruzie die hélène met me maakte bracht me ook nauwelijks tot werken.)

ik was niet tevreden over wat ik deed, maar ik maakte me niet druk en schreef alles toe aan de omstandigheden.

maar november was verschrikkelijk.

ik wijdde me aan mijn taak met een niet-aflatende energie, werkte regelmatig zes uur per dag en vaak meer. en ik kwam tot niets.

het ergste is dat ik me fysiek afgemat voelde. ik dacht echt dat ik voortijdig seniel werd of last had van hersenverweking. het overkwam me vaak dat ik diep in slaap viel boven mijn papieren, en dat 's ochtends, nauwelijks aan het werk! het is me overkomen dat ik dagen achtereen aan een kladversie a werkte zonder me te herinneren dat

ik de week ervoor een veel gedetailleerdere kladversie b had gemaakt. kortom, ik had voortdurend het gevoel dat mijn hoofd leeg was, dat ik me vergeefs inspande. wat betreft inzet, wilskracht, geduld, voelde ik me nog steeds hetzelfde. maar het was of de innerlijke bronnen waren opgedroogd. ik had duidelijk het gevoel van onwillekeurige onmacht.

ik ben ontzettend bang geweest en nog maar half bijgekomen van deze schrik.

het ergste is dat ik heel veel moeite had met slapen en dat ik nachten lang, wakker, in een onuitsprekelijke angsttoestand leefde. (ik denk dat angst een fysieke ziekte is, een soort lijden dat je niet kunt beschrijven en dat de meeste mensen die dit woord gebruiken als synoniem voor 'onbehagen', 'ongerustheid', absoluut niet kennen. het is een morbide toestand, iets beklemmends en heftigs, zoals vrees voor het donker, paniek. ik lijd heel erg aan angst. mijn oorlogsnachten, waarin ik soms zonder enige reden beefde van angst zonder een oog dicht te kunnen doen, waarbij ik me het ontploffen van de granaat, het verscheuren van al mijn ledematen verbeeldde en, meer nog, bang was voor het lawaai dat de granaat zou maken, voor het onverwachte ervan, de plotselinge schok die me de adem benam ... sinds de dood van mama ben ik nog vatbaarder voor angst. het angstzweet breekt me 's nachts uit als ik me, met een enorme precisie, verbeeld dat ik kanker heb, dat ik net als mijn arme moeder levend tot ontbinding zal overgaan, weken en weken zal lijden (en me daarbij helder bewust ben van de ziekte, zonder dat ze me iets kunnen voorspiegelen, doen hopen ...) het zijn zulke angstige nachten dat ik, als ik de moed zou hebben om zelfmoord te plegen, het zou doen om eindelijk niet meer bang te hoeven zijn om te sterven!)

deze angsttoestand, die de hele maand november vrij hevig was, voedde zich met de vrees dat ik mijn werk niet meer zou kunnen voortzetten. ik heb aan van alles gedacht, zelfs aan voronoff! en ik heb een afschuwelijke maand doorgemaakt.

sinds twee of drie weken heb ik weer hoop.

eerst ben ik in slaap gekomen met dial, dat de zenuwen ontspant en zorgt voor kalme, aangename nachten, echte nachtrust. er was in mijn geval veel fysieke vermoeidheid. enerzijds, denk ik, omdat ik door de grote moeite om voor middernacht in te slapen en de tic van hélène om om zes uur op te staan niet genoeg slaap kreeg; anderzijds omdat ik door de huidige voeding (spaarzame gerechten met veel rijst, deegwaren, puree, nooit geroosterd vlees) een beetje was verzwakt.

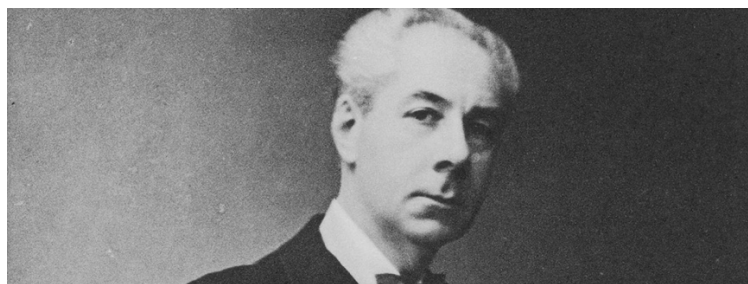
vervolgens, door alles wat ik had gedaan te hernemen, merkte ik dat ik er in zes weken weliswaar niet in was geslaagd mijn eerste hoofdstuk te verbeteren, maar dat dit ook kwam doordat dit hoofdstuk eindeloos lang is, en een derde van het boek vormt! nog niet goed op dreef, verzwakt, overwerkt, verstrikt in een van de langste stukken die ik ooit heb geschreven, was het niet rampzalig om er niet in geslaagd te zijn dit hoofdstuk te verbeteren.

bovendien heb ik, toen ik het herlas, geconstateerd dat er, hoewel niets nog echt in orde is, al aanzetten zijn tot goede passages. het werk van deze laatste weken leek gemakkelijker tot stand te komen. ik heb meer ideeën, ik zie beter waar ik naar toe ga, met minder omwegen. er is een grote vooruitgang. ik ben zelfs tevreden over wat ik verwacht dat het gaat opleveren. daarom heb ik dit hele relaas over mijn angsten in de verleden tijd gezet.

feit blijft dat ik nog niet heel tevreden ben over mijn gezondheid. ik ben de laatste twee jaar enorm verouderd. ik bemerk het beter sinds ik weer aan het tekenen ben. hoe kan dat? ik heb hier, in de buitenlucht, een actief leven geleid. mijn geest zou uitgerust en alert moeten zijn. ik leid een sober, gezond bestaan, elke ochtend gymnastiek en een ijskoude douche, geen enkele overmaat, een grote regelmaat. ik zou een fantastische conditie moeten hebben. waar komt het vandaan, dat frequente gevoel van moeheid zonder reden, die algehele gewrichtsverstijving, die traagheid van geest, die afschuwelijke slapeloosheid?

ik besluit het jaar met dit vraagteken.

ondanks het schrikbeeld van mijn gezondheid beschouw ik 1927 als het eerste jaar dat ik een werk hervat dat alleen nog samen met mij onderbroken zal worden.

du gard

wim van der grijn

robert walser

uit: 'zenuwachtig

ik ben al een beetje verzwakt, verwond, verdrukt, vertrapt, aangetast. vijzels hebben mij verbrijzeld. ik verbrokkel een beetje, takel al een beetje af, ja, ja! ik zak in en al een beetje aan het verdorren. een beetje opgebrand en opgebruikt ben ik al, ja, ja!

dat komt ervan. dat komt van het leven. oud ben ik evenwel nog geenszins, tachtig ben ik evenwel nog geenszins, maar ik ben ook geen zestien meer. heel beslist ben ik al een beetje oud en versleten. dat komt ervan. ik takel al een beetje af en verbrokkel, vergruizel al een beetje. dat komt van het leven. ben ik al een beetje afgeleefd? hm! dat zou kunnen! maar tachtig ben ik daarom toch nog lang niet. ik ben heel taai, dat kan ik zonder meer garanderen. jong ben ik niet meer, maar oud ben ik ook nog niet, heel beslist niet. ik verouder, verlep wel een beetje, maar dat geeft helemaal niets; heel oud ben ik nog niet, hoewel waarschijnlijk wel een beetje zenuwachtig en afgeleefd. het ligt immers in de aard der dingen dat je metertijd een beetje afbrokkelt, dat geeft helemaal niets. erg zenuwachtig ben ik overigens niet, ik heb alleen wat grillen. ik ben soms een beetje eigenaardig en grillig, maar ik ben daardoor hopelijk niet totaal verloren. ik wil niet hopen dat ik al verloren ben, want ik zeg nogmaals dat ik ongewoon hard en taai ben. ik houd vol en houd stand. ik ben tamelijk onverschrokken. maar ik ben een beetje zenuwachtig, dat ben ik ongetwijfeld een beetje, zeer waarschijnlijk ben ik dat een beetje, mogelijkerwijs ben ik dat een beetje. ik hoop dat ik een beetje zenuwachtig ben. nee, ik hoop het niet, zoiets hoop je niet, maar ik vrees het, ja, ik vrees het. vrezen is hier meer op zijn plaats dan hopen, zonder twijfel. maar angstig dat ik zenuwachtig zou zijn ben ik zeker niet, heel beslist niet. grillen heb ik, maar angstig voor die grillen ben ik niet. mijn grillen boezemen mij niet de geringste angst in. 'u bent zenuwachtig', kon de een of ander tegen me zeggen, en ik zou dan koelbloedig antwoorden: 'geachte meneer, dat weet ik wel, ik weet dat ik een beetje verzwakt en zenuwachtig ben'. en ik zou daarbij heel voornaam en heel koel glimlachen, waaraan de ander zich misschien een beetje zou ergeren.

wie zich niet ergert, die is nog niet verloren. als ik mij niet erger aan mijn zenuwen, dan beschik ik ongetwijfeld nog over goede zenuwen, dat is zonneklaar en overduidelijk. het is mij overduidelijk dat ik grillen heb, dat ik een beetje zenuwachtig ben, maar het is me net zo goed overduidelijk dat ik koelbloedig ben, waarover ik me enorm verheug, en dat ik vol goede moed ben, hoewel ik al een beetje verouder, verbrokkel en verlep, wat immers in de aard der dingen ligt en wat ik daarom heel goed begrijp. 'je bent zenuwachtig', kon iemand mij komen zeggen. 'ja, ik ben enorm zenuwachtig', zou ik ten antwoord geven, en ik zou heimelijk om die grote leugen lachen.

walser

'we zijn allemaal een beetje zenuwachtig', zou ik misschien zeggen en om die grote waarheid hartelijk lachen. wie nog lacht is nog niet heel zenuwachtig, wie nog een waarheid verdraagt is nog niet heel zenuwachtig; wie nog vrolijk kan blijven bij het aanhoren van iets pijnlijks, die is

nog niet heel zenuwachtig. of wanneer de een of ander tegen mij kwam zeggen: 'o h, jij bent hartstikke zenuwachtig', dan zou ik heel gewoon hoffelijk en beleefd zeggen: 'oh, ik ben hartstikke zenuwachtig, dat weet ik.' en de zaak zou afgehandeld zijn. grillen, grillen moet je hebben, en je moet de moed hebben om met je grillen te leven. zo valt er aardig te leven. je mag geen angst hebben voor je eigen beetje eigenaardigheid. angst is hoe dan ook dwaas. 'u bent behoorlijk zenuwachtig!' 'ja, kom me dat maar rustig zeggen! dankjewel.' zo of ongeveer zo zou ik spreken en daarbij mijn eigen stille, hoffelijke lol hebben. laat de mens hoffelijk zijn, warm en goed, en als iemand hem zegt dat hij hartstikke zenuwachtig is, dan moet hij daar volstrekt niet van overtuigd zijn.

wim van der grijn

nescio

3 oktober

3 oktober maandagochtend. Om half elf, alleen op het waterterrasje van het stationnetje en 40 minuten heel stil gekeken en gepeinsd. weinig publiek. warm, eerst zonnig, daarna zonneschijn door de wolken. het licht op het golvende water als een bootje voorbij was gegaan. glinsterende waterrugjes en tintelingen(zilver). de boomen van den oosterdoksdiijk, kijk onder de brug door langs de dijk tot het water in een geheimzinnige punt eindigde, kijk door het open gewelfje van het stuk brug tussen de brugkleppen. het ware leven.

nescio

erasmus mackenna

j.m.a 'maarten' biesheuvel

brief aan vader

de schildpad steekt zijn kop naar buiten
hij wil wel maar hij kan niet fluiten.'
(uit een oude romance)

father, otjes, pappa, pater, padre, vader, pere, vader. vader, jij bent al zo lang dood maar desondanks lijkt het me niet onzinnig om het woord tot je te richten. eigenlijk loop en sta ik zit ik al de hele week aan je te denken. ik heb mij waarschijnlijk nooit zoveel aan u gelegen laten liggen en ook u liet mij maar zo'n beetje mijn gang gaan.

pas op het eind van uw leven zijn we wat nader tot elkaar gekomen. ik ben bang dat ik erg op u lijkt: ik ben schuchter, schuw, angstig, zenuwachtig, mager, ik heb altijd alles zinloos ingezien, een waas van wanhoop hangt altijd over me, ik faal, ik voel me schuldig, ik ben geen deel van de maatschappij, ik ben weifelmoedig, ik kan haast niet uit bed komen, ik onttrek me aan mijn plichten, ik lig overhoop met god, ik ben besluiteloos, en u, u zei altijd maar: 'jij wordt nog eens professor, maarten.' vader, is het niet mogelijk dat je even uit je graf komt om hier bij mij op mijn kamertje te komen zitten? je zou doelloos in een hoek kunnen staan en af en toe mompelen: "t is vermakelijk," zoals gewoonlijk. kijk vader, dit is uw bureau waaraan ik werk. nu vraag ik me wel eens af: 'hebt u een bepaalde bedoeling gehad met mij op de wereld te zetten?' over moeder wil ik het nu even niet hebben. weet u wat het is, pa? ik woon in een kleine villa van hout. ik heb een grote tuin. eva is nog steeds bij me. we hebben 12 katten en een hond en een geit. ik heb een kamer voor mezelf, het bed dat u voor me getimmerd hebt toen ik zestien was heb ik nog, uw boekenkasten heb ik ook nog. u zei altijd, vader: 'je moet niet teveel lezen jongen.' ik heb uw raad niet opgevolgd. ik heb ongelovelijk veel gelezen en het heeft me weinig goed gedaan. tot mijn zeventigste was ik een gelukkig man en toen ben ik in het gekkenhuis beland. vader, ik ben nu al achtentwintig jaar zien, ik hoor niet in de maatschappij en ik hoor niet op mijn studeerkamer, dat wil zeggen, ik voel mij nergens thuis. reizen kan ik niet. de laatste tijd kan ik niet meer lezen, ik had ongeveer honderd boeken die ik regelmatig las, sommige boeken heb ik wel dertig keer gelezen. nu hoor ik u zeggen: 'ga toch gewoon door jongen.' muziek doet me ook niet veel meer. schilderijen maken me bang. ik houd me dan steeds voor dat ik schrijven wil of moet. misschien is dat de opdracht in mijn leven. ik

ben zo bang vader, ik begrijp niet wat de mensen doen. hoe vullen ze hun leven? kun je eigenlijk wel het leven vullen? ik geloof dat alles toeval is, de een leeft zijn hele leven uit, zonder één keer te piekeren en ik pieker altijd. tegenwoordig heb ik een leesbril, ik ben vijftig al gepasseerd, meer dan tweederde van mijn leven zit erop. vader, als kind was ik wilskrachtig, ik wist vast mij te doen stond en ik was niet bang, ik was in zekere zin zelfstandig. tegenwoordig ben ik alleen nog maar een aanhangsel van eva. daar komt uw schim en die zegt: 'zijn dan al mijn kinderen somber en krankzinnig?' het lijkt er veel op. neem een willekeurige man, hij staat vroeg op, kleedt zich, scheert zich, ontbijt en gaat met de auto naar zijn werk. wat doet hij op dat werk, vader? 's avonds kijkt hij naar de televisie. wat is er op de televisie te zien? is het leven nou niet een beetje belachelijk, overbodig en zinloos? het zou voor mij zo mooi zijn als ik de werkelijkheid weer eens een beetje kon zien zoals ik hem zag als kind,. ik was vaak blij en monter, tegenwoordig ben ik altijd licht wanhopig. pa, ik voel me schuldig omdat ik geen plezier heb. vader, uw zoon gaat te gronde en ik zal nooit meer opstaan. hou oud bent u nou geworden? ik weet het niet precies meer. ik weet dat u nog in de negentiende eeuw geboren bent. nu geloof ik dat ik deze brief een andere kant op moet sturen. ik zou willen weten of ik eigenlijk op u lijkt. ik kan beestachtig zijn, net als u, maar ik heb nog nooit een vlieg doodgeslagen, ik kan stil zijn, teruggetrokken, besluiteloos. weet u wat het is, pa? ik begin ergeren aan en weet al gauw niet meer hoe het verder moet. nooit heb ik iets afgemaakt, nooit heb ik een taak volbracht, ik ga verder in ledigheid, in wanhoop. in uw buik ben ik ontstaan en u hebt op een gegeven moment gedacht: 'ik sla mijn ogen maar dicht, ik sterf maar, de kinderen zoeken het wel uit.' bent u nou voor moeder of na moeder overleden? heb ik eigenlijk wel ouders gehad?

eva geeft me veel raad en ze is heel zorgzaam. ik geloof dat ik alleen op de wereld ben gekomen, alleen en eenzaam. de werkelijkheid kan me alleen maar krankzinnig maken. dan verberg ik me onder de dekens en hoe vaker je dat doet, eens moet je er toch uit en dan is het leven nog harder. troost vind ik eigenlijk nergens meer. het moet voor eva een verschrikking zijn om met een eenzame man door het leven te gaan. ze heeft een eenzame debiele zoon en dat ben ik. goed vader, ik red het niet, dus kom je graf uit en help je zoon. er zijn nu eenmaal plichten en rechten; het moet prettig zijn om dood door het leven te gaan, je ligt maar onder de grond en kent de problemen van alledag niet, je slaapt en maakt je nergens druk om, je droomt maar, de dood is een groot recht vader, maar er zijn ook plichten: help je zoon door het leven! sta hem bij! ik moet u eren vader en nu heb ik in zekere zin gezegd dat u een luilak bent. doodgaan kunnen we allemaal, maar waarom maakt u niet af waar u aan begonnen bent? doe uw mond toch eens open en vertel mij hoe ik zin aan mijn leven moet geven. nou, u antwoordt niet.

uw maarten

biesheuvel

erasmus mackenna

blackberry-picking

by seamus heaney for philip hobsbaum

selected poems 1966-1996.

late august, given heavy rain and sun
for a full week, the blackberries would ripen.
at first, just one, a glossy purple clot
among others, red, green, hard as a knot.
you ate that first one and its flesh was sweet
like thickened wine: summer's blood was in it
leaving stains upon the tongue and lust for
picking. then red ones inked up and that hunger
sent us out with milk cans, pea tins, jam-pots
where briars scratched and wet grass bleached our boots.
round hayfields, cornfields and potato-drills
we trekked and picked until the cans were full,
until the tinkling bottom had been covered
with green ones, and on top big dark blobs burned
like a plate of eyes. our hands were peppered
with thorn pricks, our palms sticky as bluebeard's.
we hoarded the fresh berries in the byre.
but when the bath was filled we found a fur,
a rat-grey fungus, glutting on our cache.
the juice was stinking too. once off the bush
the fruit fermented, the sweet flesh would turn sour.
i always felt like crying. it wasn't fair
that all the lovely canfuls smelt of rot.
each year i hoped they'd keep, knew they would not.

heaney

bert wagnaar van kreveld
david graeber en david wengrow
uit: 'het begin van alles'
(nog niet verkregen)

graeber

wengrow

florian diepenbrock
fragment uit 'de draaischijf' 2022
van tom lanoye

een draaischijf was onmogelijk in de bourla.
het probleem daar was de bühne, met haar vervloekte
pente uit de negentiende eeuw. die forse hellingsgraad

trok elke schijf scheef, hij stelde de motor ook zwaarder
op de proef dan nodig en bemoeilijkte het gebruik van
decorstukken en panelen. die vielen sneller om. voor ac-
teurs was het evenmin een lolletje om overeind te probe-
ren blijven bij de golvende draaibeweging die werd ver-
oorzaakt door zulk niveauverschil. in alle handleidingen
die ik inmiddels had bestudeerd, zo stelde ik sol gerust,
was dit altijd punt nummer één geweest: begin er niet
aan als je bühne een pente vertoont.

in onze huurschouwburg was het podium vlak als een bil-
jarttafel. ons nadeel bleek eens te meer een voordeel.

diezelfde handleidingen spraken over 'oneindige
mogelijkheden voor de scenografie'. geen enkele begon
evenwel met deze simpele wet. alles wat op een podium
vanzelf beweegt, streelt ons kinderlijk verlangen naar
magie.

een tweede en concreter aspect is natuurlijk de snelheid
waarmee je van setting kunt wisselen. zeker als je draai-
schijf, door middel van panelen, verdeeld is in drie taart-
punten, elk met een eigen decor. een nieuw interieur
draait reeds tevoorschijn terwijl het vorige nog aan het
verdwijnen is. als acteur kun je bij zo'n changement on-
verstoorbaar doorpraten. het publiek houdt daar zelfs
van. niemand gaat naar een schouwburg om te genieten
van realisme. daarvoor blijf je thuis.

als je rol is uitgespeeld, blijf je op de bewegende schijf
staan en verdwijnt je mee naar de onzichtbare achterkant.
in het andere geval ga je op het voortoneel staan, vóór de
schijf, terwijl achter je rug vanzelf een nieuwe omgeving
of situatie tevoorschijn roteert. op de voorste taartpunt
kan vervolgens een hele act worden afgewerkt terwijl op

de onzichtbare punten de decors opnieuw gewijzigd kunnen worden. nieuwe meubelen, schilderijen, vloerkleden. of nieuwe personages, die als een duveltje uit een doosje tevoorschijn zullen draaien.

de eenheid van plaats, tijd en handeling, opgelegd door toneeltirannen als racine, kun je dankzij een draaischijf vrolijk aan je laars lappen. door de schijf nu eens linksom dan weer rechtsom te laten draaien, kun je ook naar hartenlust morrelen met de chronologie zonder dat de toeschouwer in verwarring raakt. hij ziet de flashbacks en flashforwards voor zijn ogen gebeuren en verplaatst zichzelf in gedachten gemakkelijk mee. zodra dat procédé duidelijk is, kun je steeds meer en almaar sneller rommelen met de tijdlijn, om de tragiek of de leugenachtigheid van je personages nog beter in de verf te zetten.

je kunt ook beslissen om je schijf niet op te delen met panelen, maar om ze open en bloot in haar geheel te laten roteren. het wiel van de tijd in al zijn glorie! een eerbewijs aan de gelijktijdigheid der gebeurtenissen! in dresden zag ik ooit zo'n schijf in actie. vooraan: drie mannen in ketenen, met ontbloot bovenlijf, gezicht naar het publiek toe. achteraan: twee mannen in toga, met op het hoofd een witte rechterspruik en met de rug naar de zaal toe. de drie gevangenen schreeuwen in een onbestaande taal hun onschuld uit, terwijl de schijf tergend langzaam naar rechts begint te tollen. wanneer ze stopt, staan de drie zwijgend achteraan, met hun kwetsbare blote rug naar het publiek toe. de rechters, nu vooraan, doen niet eens een uitspraak. eentje knipt met de vingers. het witte achterdoek licht rood op. de tweede knipt ook met de vingers. de veroordeelden verliezen hun belichting. we zien alleen nog hun silhouet.

drie schimmen, meteen vergeten. in een oogwenk standbeelden op een dodenakker.

een acteur kan op een draaiende schijf mee in dezelfde richting rennen, daardoor sneller bewegend dan menselijk mogelijk, teneinde zijn uitzinnige blijdschap uit te beelden. hij kan tegen de richting in rennen en zodoende ter plaatste blijven, om aan te geven dat hij tegen de bierkaai vecht. hij kan steeds weer op en van de schijf springen, om zijn wankelmoedigheid te illustreren. of hij kan naast de schijf meelopen van waaraf rivalen of geliefdes onbeweeglijk op hem neerkijken. ten teken van zijn wanhoop en hun dedain.

de mogelijkheden zijn legio, maar niet elk thema is gediend met een draaischijf. je moet zorgvuldig kiezen bij welk stuk het een meerwaarde betekent. zeker als dat stuk de blikvanger wordt van je nieuwe bewind. de voorstelling die in één klap duidelijk moet maken wie je bent en waar je voor staat. in het geval van compagnie des-medt waren dat – zo schreef ik in mijn persbericht – 'ambitie en durf, topkwaliteit in woord en spel, met een sprankel provocatie en een vleug frivoliteit'.

lanoye

verantwoording ligt bij:
 open kunstenaarsvereniging
 'de (eerste) republiek' (sinds 1992)
 en 'de balie' (sinds 1982)

inlichtingen:

- <https://debalie.nl/>
- <https://www.discordia.nl/>
- <https://www.stan.be/>
- <https://barreland.nl/>
- <https://deroovers.be/>
- <https://theatertroep.nl/>
- cooperatielenz@gmail.com

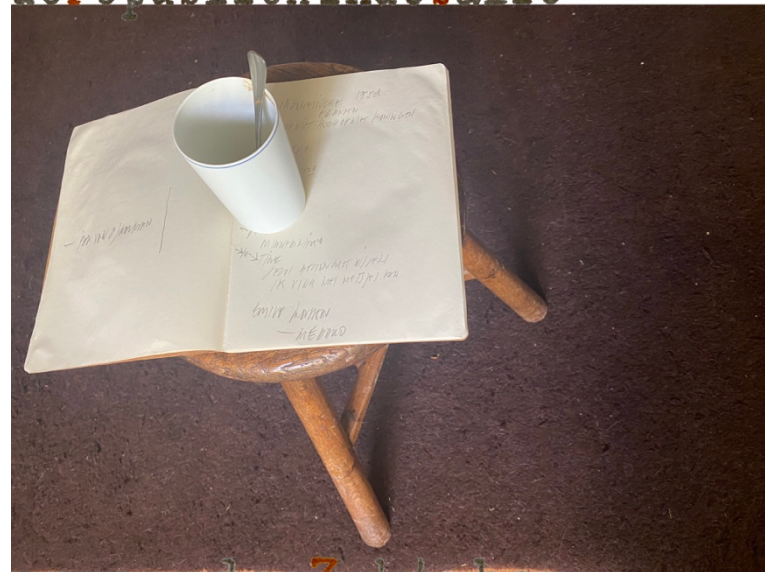
deze keer met:

matthias de koning, wim van der grijn, emma remmelts,
 vincent vandenbergh, gabriel kousbroek, annette kouwen-
 hoven, miranda prein, marit hooijschuur, margijn bosch,
 erasmus mackenna, , jan joris lamers. florian diepen-
 brock, bert wagenaar van kreveld, jair stranders, maureen
 teeuwen ea.

correspondentie:

--riserv@gmail.com

derrepubliekindebalie

opmaandag3 oktober